

מקורות לתולדות בנימינה

המקורות להכרת בנימינה מצומצמים יחסית. כידוע, הארכיון של המושבה אבד והתעוד באמצעות ספרים ומאמרים הוא דל ביותר. זאת, משום שבנימינה הוקמה בתקופה מאוחרת יחסית. כמו כן איתרע מזלה, ולא קם בה היסטוריון או סופר שיתעד את קורותיה, כפי שאנו מוצאים בישובים רבים אחרים. המקורות העיקריים לתולדות המושבה הם כדלקמן:

- א. ספרי הפרוטוקולים של בנימינה.
- ב. התיקים בארכיון הציוני.
- ב.1 מכון לבון, ארכיון העבודה והחלוץ.
- ג. ספרו של עבר הדני – בנימינה פנינת השומרון (1952).
- ד. עדויות ורשומות של ותיקים.
- ה. קטעי עתונות.
- ו. ספרים, מאמרים ועבודות על בנימינה.
- ז. תעוד המצוי בארכיונים.
- ח. תעוד ואוספים פרטיים.
- ט. תמונות וחומר איורי.

א. ספרי הפרוטוקולים של בנימינה

הפרוטוקולים מתעדים את ישיבות הוועד מראשית ימי המושבה. הם כתובים ברובם בכתב יד רהוט להפליא של מזכיר המועצה, רב הפעלים, ברוך קיציס, ואחר כך על-ידי ממשיכיו. לפרוטוקולים אלו חשיבות שלא תסולא בפז לתעוד קורות המושבה – בעיקר בראשיתה, הן בשל היותם המסמך השיטתי היחיד מסוגו, והן בשל הבהירות והשקדנות שבהן נעשתה המלאכה בידי קיציס.

חסרונם של הפרוטוקולים נובע מאופיים, שהצטמצם לסיכום האסיפות והחלטות הוועד (ואחר כך המועצה). הדברים מתמקדים, על כן, בעיקר בהיבטים מוניציפליים ומינהליים ופחות בהיבטים האנושיים וקורות המושבה (המופיעים בנפרד – להלן).

תאור תולדות בנימינה בראשיתה: בין תיקי הפרוטוקולים של בנימינה שמור כרך יחיד העוסק בתולדות בנימינה בשנותיה הראשונות (עד 1930), כתוב אף הוא בידי ב. קיציס במתכונת דומה בתכלית לפרוטוקולים.

הכרך סוקר בכתב יד את התפתחות המושבה בראשיתה ומתייחס לארועים החשובים: הכניסה לבתים, חגיגת חנוכת המושבה, בחירת ועד המושבה הראשון;

החננויות הראשונות וסידורי הבריאות בראשיתם; הגידולים החקלאיים הראשונים; הנחת אבן הפינה וחנוכת בית הכנסת הראשון; ביקורי אישים בבנימינה בראשיתה; חנוכת בית הקברות והנפטרים הראשונים. בראשית הכרך מופיעות חתימות של אישים שביקרו בבנימינה: חיים וייצמן, הלורד בלפור, נחום סוקולוב, הרב קוק ואחרים. היומן נקטע מסיבות לא ברורות לאחר 12 עמודים, וגם לחתימות האישים לא נמצא המשך. הפרוטוקולים שמורים בבניין המועצה.

ב. תיקי בנימינה בארכיון הציוני

בארכיון הציוני בירושלים שמורים עשרות תיקים הקשורים לבנימינה, שמקורם בארכיון פיק"א. ארכיון פיק"א הוא אחד הארכיונים החשובים והמרתקים ביותר, העוסקים בתולדות הישוב העברי בארץ-ישראל. הוא כולל כ-30,000 תיקים שנמסרו לארכיון הציוני החל מ-1957. הארכיון מתמקד בתקופה רבת חשיבות מאז ייסוד פיק"א ב-1924 ועד לסיום תפקידה ב-1957. מסיבות היסטוריות ואחרות, רק התיקים עד לשנת 1946 נפתחו בשלב זה לציבור. התיקים הנוגעים לעניינינו כוללים באופן מלא ושיטתי את המסמכים הקשורים במגעה של בנימינה עם פיק"א. לצד ועד המושבה, שהיה הגוף העיקרי, קיימת התכתבות ענפה גם עם מועצת הפועלים, עם ועד האיכרים, הכשרות ששהו במושבה באופן זמני, ועד השכונות (שכונת יעקב, שכונת גבעת הפועל), וגורמים נוספים.

מהמסמכים מתבהרת התלות הרבה של המושבה בפקידי פיק"א, שבידיהם היו התקציבים והם נטלו לעצמם סמכות לקבוע את סדריה בכל נושא כמעט, קטן כגדול. בשל תלותה של המושבה בפיק"א, כל הפניות לבנימינה מצד מוסדות וגורמים מבחוץ, נעשו אף הן דרך פיק"א (או לפחות בצרוף העתק לפיק"א). התיקים מהווים אוצר בלום של ידע על התקופה במגוון עשיר של נושאים, שאין למצאם בשום מקום אחר – החל מבנייה וחקלאות, תולדות אישים ומוסדות, וכלה במאבק על עבודה עברית, מאבקים בין איכרים לפועלים, השכונות – תולדותיהן ומגען עם הרשויות. מקור מידע זה, הכולל כ-30 תיקים, כמעט שלא נוצל עד כה. בשל חשיבותו הוא ראוי אולי לספר בפני עצמו.

מכון לבון – ארכיון העבודה והחלוצי

בארכיון העבודה והחלוצי, השוכן במכון לבון בתל אביב, מצויים למעלה ממאה תיקים (ליתר דיוק – 115) על בנימינה, וכן ארבע קסטות של מיקרופילם (עליהן הועלה חומר משנות העשרים). התעודה הראשונה, משנת 1921, דנה בתל צור, בעוד שהתעודה הראשונה על בנימינה היא משנת 1922. התיק האחרון הוא משנת 1979, ויש לכך חשיבות מיוחדת, שכן ארכיון פיק"א הוא, כידוע, עד שנת 1957 בלבד. התיקים מכילים בעיקר התכתבויות בין מועצת פועלי בנימינה ומוסדות ההסתדרות

השונים: הוועד החקלאי של הסתדרות הפועלים החקלאיים, הוועד הפועל של ההסתדרות, הסתדרות הפקידים, מועצת הפועלות ועוד. כן מכילים התיקים דו"חות של ועדת הביקורת המרכזית, דו"חות כספיים ודו"חות של ישיבות. אחדים מהתיקים מכילים קטעי עתונות.

ג. ספרו של עבר הדני, בנימינה פנינת השומרון, 1952

זהו, למעשה, הספר הכולל היחיד על בנימינה, שעמד עד היום לרשות הציבור. הספר נכתב, כידוע, לפי הזמנת המועצה במלאת לה 30 שנה (1922-1952). החומר לוקט ונכתב בידי אדם יחיד (להוציא פרק גיאוגרפי קצר שנכתב בידי ד"ר זאב וילנאי). הדברים מבוססים ברובם "מפי השמועה", ולא על תעוד היסטורי מסודר, והם לוקים באקראיות ובחוסר שיטתיות. עם זאת לרשות המחבר עמד עדיין הארכיון של המושבה, ורוב הנפשות הפועלות מראשיתה של בנימינה היו עדיין בחיים, כמו גם פקידי פיק"א, אך מקורות אלה לא תמיד נוצלו במלואם.

עלינו לזכור, כי מדובר בפרק זמן של 45 שנה מאז הופעת הספר, והגישה הרב תחומית המקובלת כיום לתעוד תולדות הישובים, המשלבת היבטים היסטוריים, גיאוגרפיים, ארכיאולוגיים, אתרים וכד', לא היתה עדיין מקובלת בימיו, והיתה ודאי גם רחוקה מתפיסתו ומגישתו של המחבר. בשל זאת, מצוי בספר שפע של חומר ראשוני וחשוב. בשל זמינותו של מקור זה, המצוי בספריות (ובכל בית ראשונים בבנימינה), הוא נותר עדיין אחד המקורות העיקריים ללימוד קורות המושבה.

ד. עדויות מפני ראשונים

המודעות לערכו של מקור זה גברה מאד בשנים האחרונות, הן כמקור בפני עצמו והן כעדות אותנטית הבאה להעשיר ולהחיות את החומר הקיים. למרבה הצער, משהוחל במפעל התעוד לפני שנים אחדות (ביוזמת העמותה לשימור תולדות המושבה), רבים מהראשונים כבר לא היו עמנו. כך או אחרת, בעת הכנת ספר זה, נערכו ראיונות רבים והועלו על הכתב עדויות המשתרעות על למעלה מ-400 עמ'. זהו אוצר בלום של מידע, פחות או יותר אותנטי.

עם זאת, הדברים דורשים אימות וביקורת מתמדת והצלבה עם מקורות נוספים, שכן במקרים רבים מדובר במידע מכלי שני שעבר מדור לדור, או שהושלם מפני השמועה. ככלל, ניתן לומר, שבנימינה מצטיינת במגוון עשיר ואותנטי של סיפורי ראשונים, שאינו עומד בשום יחס למיעוט המקורות הכתובים.

ה. קטעי עתונות

בידי העמותה לשימור בנימינה מצויים קטעי עתונים המתעדים את קורות המושבה, בעיקר משנות השלושים ואילך. רוב החומר הוא מהעתונים "הפועל הצעיר", "דבר", "הארץ", "דאר היום" ו"חרות". אוסף חשוב של קטעי עתונות מ"דבר", נרכש בזמנו על-ידי המועצה מישראל שיו, סופר "דבר" בשרון. קטעי עתונות רלוונטיים לענייננו מצויים גם בארכיון הציוני ובארכיון לבון.

ו. ספרים, מאמרים ועבודות על בנימינה

כפי שצוין בראשית הדברים, ההתייחסות לבנימינה בספרי ההיסטוריה, המתעדים את התקופה, היא שולית. מכל מקום, פורסמו מספר ספרים ועבודות, הנוגעים לענייננו. ביניהם ראוי להזכיר את ספרו של ישעיהו מחנאי על נחלת ז'בוטינסקי והרקע להקמתה, וכן תולדות הקבוצה בתל צור ובשוני. עבודה על תולדות ההתנחלות באום על עלק ושוני מאת אמנון להב ראתה אור על-ידי החברה להגנת הטבע ויד הנדיב בשם: ראשיתה של ההתיישבות ברמת הנדיב (תל אביב 1992).

עבודה חשובה על בנימינה בראשיתה (עשר השנים הראשונות) נעשתה בידי יעל שצמן כעבודת גמר בבית ספר תיכון (הופיעה במהדורה פנימית בלבד).

כמו כן קיימים מאמרים ופרקים בספרים העוסקים באופן חלקי בנושאים נקודתיים הנוגעים למושבה ולסביבתה (בעיקר בנושאי ארכיאולוגיה, טבע ונוף).

ז. ארכיונים

בין הארכיונים החשובים, בנוסף לארכיון הציוני וארכיון העבודה שהוזכרו, יש להזכיר את ארכיון איברי בנימינה, ארכיון העמותה לשימור תולדות בנימינה, ארכיון קובלנוב במעגן מיכאל, הארכיון של זכרון יעקב, ארכיון בית אהרונסון בזכרון יעקב וארכיון ז'בוטינסקי בתל אביב.

ח. תעוד ואוספים פרטיים

בידי ותיקי בנימינה מצויים תעודות, מסמכים וחומר איורי. חומר זה נאסף רק בחלקו (על-ידי העמותה) וחומר נוסף מצוי עדיין בידי משפחות הוותיקים, שלא תמיד מודעות לערכו ולחשיבותו, ולעתים אף לא לעצם קיומו. בשנת 1997 נתגלה באופן אקראי ב"בוידעם" של אחת המשפחות חומר תעודי רב ערך, הנוגע לגבעת הפועל, שאינו ידוע משום מקור אחר. יעברו ודאי עוד שנים רבות, עד שכל החומר יאסף ויועמד לרשות הציבור.

ט. תמונות וחומר איורי

בנימינה עשירה יחסית בתמונות מראשיתה של המושבה. רוב החומר מרוכז כיום בארכיון העמותה לשימור תולדות בנימינה ובבית ראשונים. כן מצוי חומר אותנטי רב בידי משפחות ויחידים במושבה. החומר בארכיונים הכלליים בנושא זה הוא דל יחסית. אוסף רפאל כהן: אוסף תמונות חשוב במיוחד ובאיכות גבוהה מאד, מראשית המושבה הוכן בידי פקיד פיק"א המסור, רפאל כהן. התמונות, הכוללות גם ישובים אחרים באזור ומפעל ייבוש כבארה, מצויות כיום בידי נכדו בירושלים, האדריכל יורם פוגל. אוסף זה הועמד לרשותנו וחלקו נכלל בספר.